Thomas Kühn: *Präsentationstechniken und Ausstellungssprache in Skansen. Zur musealen Kommunikation in den Ausstellungen von Artur Hazelius*. Ehestorf: Schriften des Freilichtsmuseum am Kikeberg 2008, Band 68. 292 s. ISBN 978 3 935096 29 6.

Präsentationstechniken und Ausstellungssprache in Skansen. Zur musealen Kommunikation in den Ausstellungen von Artur Hazelius är en bearbetad version av en magisteruppsats framlagd vid Institut für Volkskunde/Kulturanthropologie, Hamburgs universitet, 2008.

Boken är en studie av friluftsmuseet som utställningsform ur främst kommunikativ aspekt. Det empiriska fältet är Skansen, friluftsmuseet i Stockholm grundat av Artur Hazelius 1891. Studien omfattar perioden 1891–1901, det vill säga från Skansens grundläggning till Artur Hazelius död 1901.

I det inledande kapitlet slår Thomas Kühn fast att hans studie är ett bidrag till de två disciplinerna etnologi och museologi. Han framhåller vidare att eftersom arbetet huvudsakligen är inriktat på att studera friluftsmuseer ur kommunikativ aspekt faller det främst inom ramarna för det han benämner teoretisk museologi, "*theoretischen Museologie*". Den kommunikativa aspekten ska här förstås som frågor om vad museet önskar kommunicera till sina besökare men också hur besökarnas reception av detta budskap ser ut.

I kapitel två gör Thomas Kühn en genomgång av olika teorier och modeller för vetenskaplig analys av museiutställningar och presenterar de analytiska kategorier och aspekter som han valt för sin studie: *Raum* (rum), *Objekt* (objekt) och *Körper* (kropp). Uttryckt på ett annat sätt utgör undersökningens kategorier den fysiska miljön på Skansen, föremålen

som ställdes ut samt de människor som befolkade stugorna på Skansen. *Inszenierung* (iscensättning), *Korporalität* (kroppslighet), *Performanz* (performans) och *Wahrnehmung* (förnimmelse) är de aspekter ur vilka Kühn vill belysa och analysera de olika kategorierna. Han framhåller vidare att han anser att en semiotisk analysmodell inte är tillräcklig för studier av kulturhistoriska utställningar, en sådan studie måste kombineras med performativ analys liksom med ett studium av utställningar som kommunikativa processer. Kapitlet avslutas med en presentation av det källmaterial som Kühn använt sig av. Det är ett brett spektrum av källor, såväl otryckta som tryckta. Jubileumsskrifter, programblad, kartor över Skansen, tidningsartiklar, vägledningar, turisthandböcker och fotografier är några exempel. Andra är brev och arbetsanteckningar ur Nordiska museets arkiv. Kühn framhåller att det, anmärkningsvärt nog, inte utarbetades någon officiell vägledning eller guidebok för Skansen förrän 1905. De vägledningar han främst använt i sin studier är istället skrivna och utgivna av journalister och författare vilka inte var knutna till museiinstitutionen. Eftersom Kühn strävar efter att göra en analys av Skansen ur en kommunikativ aspekt har det också varit centralt för honom att finna källmaterial som kan spegla hur Skansen togs emot och uppfattades av publiken, som till exempel artiklar i dagspress och tidskrifter från tiden.

I kapitel tre ger Kühn en historisk överblick över friluftsmuseernas ursprung och utveckling, från 1700-talets slut till det tidiga 1900-talet. Han tar bland annat upp den engelska parkens iscensättningar av idealiserade landskap och bebyggelse under sent 1700-tal, det följande seklets världsutställningar med såväl miljöer som levande människor samt presentationer av kultur och natur i dioramor, ta-

bleaux vivants och vaxkabinett. Därefter diskuterar Kühn hur alla dessa olika presentationssätt kan ha givit inspiration till utvecklandet av friluftsmuseer. Kühn tar även upp frågan om huruvida Skansen är världens äldsta friluftsmuseum eller ej och refererar här till en rad andra forskare som också behandlat detta ämne. Liksom andra forskare framhåller Kühn att Artur Hazelius förmodligen fick inspiration till grundandet av Skansen från Bygdøy-anläggningen i Oslo. På Bygdøy hade Oskar II redan ett par decennier före 1890 tagit initiativ till att anlägga en park för historiska byggnader hämtade från olika delar av Norge. Även om Bygdøy-anläggningen tillkom före Skansen i Stockholm menar Kühn att Skansen ändå är att betrakta som det första verkliga friluftsmuseet i det avseendet att Hazelius där medvetet sökte kombinera en byggnadshistorisk utställning med en uttalad pedagogisk utställningsambition.

Kapitlets avslutande del ägnas åt en kortfattad överblick av olika utställningsideal vid kulturhistoriska museer under 1800-talet. Överblicken avslutas med en beskrivning av Nordiska museets tidiga utställningar. Kühn framhåller att Hazelius redan i de första utställningarna, vilka öppnades för publik 1873, kombinerade typologiskt upplagda föremålsutställningar med utställda stuginteriörer i vilka folkdräktsklädda dockor var inplacerade. Just stuginteriörerna var genom sin sceniska gestaltning ägnade att väcka känslor, de var ämnade att ge besökarna intryck av att vara delaktiga i ett skådespel. Detta var, framhåller Kühn, i och för sig inte något nytt grepp, det hade använts i andra sammanhang. Det nya med Hazelius museum var att han använde detta stämningsskapande grepp i ett museum, ett stämningsskapande utställningssätt som han senare utvecklade vidare på Skansen.

Det fjärde kapitlet utgör bokens egentliga kärna. Parallellt med en beskrivning av Skansens grundande 1891 och dess utveckling fram till 1901, redogör Thomas Kühn för sin analys, som är på många sätt givande och tankeväckande i det att han tar ett helhetsgrepp på Skansen. I beskrivning och analys ägnas hans intresse inte enbart åt byggnader och interiörer. Formandet av hela friluftsmuseiområdet med vägar, olika naturtyper och djurhågn liksom programverksamhetens utformning är för Kühn lika viktiga. Han ägnar sig på så sätt åt en närläsning av hela Skansenmiljön. En komplikation ligger emellertid i att han för att kunna anlägga detta helhetsperspektiv är tvungen att använda sig av ett tämligen disparat och ibland även bristfälligt källmaterial, en komplikation han å andra sidan inte sticker under stol med eller väjer inför. Han lyfter till exempel fram att det finns få källor som kan ge information om Hazelius egna intentioner med Skansen och Nordiska museet. Hazelius publicerade aldrig någon egentlig programskrift för Skansen, som forskare får man istället söka uppgifter i brev och notiser av hans hand och ofta får man ägna sig åt att läsa mellan raderna för att spåra hans intentioner. Det viktigaste källmaterialet för Kühn utgörs således av det vi kan kalla för Hazelius museala praktik, alltså det han de facto genomförde på sitt friluftsmuseum så som det kom till uttryck i den fysiska miljön och i programverksamheten.

Några av Kühns slutsatser förtjänas att särskilt omnämnas. En är att man bör se och förstå Skansen som en utvidgning av en redan påbörjad museiverksamhet eller museal praktik och inte som en verksamhet helt fristående från Nordiska museet. Kühn påpekar att Hazelius kombinerade olika typer av utställningar på Skansen, liksom han redan gjort vid mu-

seet sedan 1873. Skansen rymde utöver hus och gårdar också utställningslokaler i vilka olika föremålskategorier ställdes ut, som till exempel en föremålsrik utställning med samiska föremål i den så kallade Vaktstugan. Kühn ställer sig därför frågan om man kan betrakta Skansen som ett rent friluftsmuseum, om man med ett sådant menar ett museum som helt ägnat åt hus och miljöer. Skansen kanske mer borde uppfattas som en utvidgning av en redan existerande museiverksamhet. Kühn menar sig finna ytterligare stöd för denna tanke i det sätt på vilket Hazelius organiserade friluftsmuseimiljön och programverksamheten. Hazelius gav vägarna och stigarna på Skansen namn efter historiskt kända personer, personer han menade borde uppmärksammas för sina insatser för den svenska nationen. De omfattande historiska fester som Hazelius anordnade blev också till manifestationer av nationens historia. På detta sätt strävade Hazelius efter att kombinera kulturhistoria med politisk historia, även detta var ett koncept han redan använde vid Nordiska museet.

En annan av Kühns intressanta iakttagelser är att det inte publicerades några officiella vägledning för Skansen förrän 1905, alltså fyra år efter Hazelius död. Dessa officiella vägledningar har en saklig karaktär i den bemärkelsen att författarna strävade efter att beskriva hus för hus, gård för gård, varifrån de är hämtade, vilka föremål som fanns i husen och i de olika utställningarna. Detta skilde dem starkt från de ofta stämningsmättade och ibland också känsloladdade skildringar av Skansen som tidigare utarbetats av journalister och författare. Visserligen var de tidiga skildringarna inte skrivna av personal vid Skansen eller av Hazelius själv, men man kan på goda grunder anta att hade inte Hazelius varit nöjd med innehållet i dessa skildringar hade han

själv låtit utarbeta egna vägledningar, något han alltså inte gjorde. Kühns slutsats är att detta är ett uttryck för Hazelius föreställning om förhållandet mellan känsla och kunskap. För Hazelius gick vägen till kunskap och insikt via känslan. Att väcka känslor, helst nationella sådana, var för Hazelius Skansens viktigaste uppgift. De journalistiska och stämningsmättade skildringarna passade därför Hazelius syften bäst. Kühn framhåller här också att dessa vägledningar och beskrivningar ofta skildrar Skansen som en oas i storstaden, en plats att dra sig tillbaka till för kontemplation och eftertanke. Men samtidigt som Skansen på detta sätt ställdes i kontrast till det moderna samhället gavs det också rollen av att vara en länk mellan det gamla och det nya. Kühn visar hur Hazelius använder sig av denna kontrastverkan när han formar utsiktspunkter på Skansen, bland annat genom att göra utkikstornet Bredablick till ett populärt besöksmål. På Skansen skulle besökaren bringas att begrunda nationen och dess historia men också påminnas om att det gamla och det nya, kommande Sverige hängde samman.

Åren efter Hazelius bortgång 1901 var, vid Nordiska museet och Skansen, fyllda av diskussioner om hur utställningarna i den nya museibygnaden på Djurgården skulle utformas och hur Skansen skulle utvecklas. En del av museets tjänstemän ville fortsätta i Hazelius anda, andra ville se ett museum ordnat efter tidens vetenskapliga ideal. Diskussionerna gällde ytterst vilka bildnings- och kunskapsideal som skulle prägla museets verksamhet. Den åsiktsfalang som gick segrande ur denna många gånger hätska diskussion var den som förespråkade ett brott med Hazelius utställningstradition. De förespråkade istället en modernisering av utställningar och presentationssätt. Värt att notera i detta sammanhang

är att Skansen inte var en självständig institution, det var istället en av museets avdelningar. Dessa diskussioner är dock inte något Kühn berör men för recensenten framstår det som en möjlig bakgrund och förklaring till den mer sakliga utformning som de första officiella vägledningarna till Skansen fick 1905.

Kühn framhåller, likt andra forskare, att Skansen ska ses som en iscensättning av nationen, eller närmare bestämt en gestaltning av en föreställning om nationen och dess historia. I detta sammanhang för Kühn ett intressant resonemang om förhållandet mellan strävan efter autenticitet, när det gällde att återuppbygga de hus och hela gårdar som flyttas från sina ursprungliga platser till Skansen och den roll av ideala representanter för sina landskap som husen och gårdarna samtidigt fick spela. För att uppnå detta krävdes ibland "korrigeringar" av byggnaderna så att de blev mer "typiskt" dalska eller halländska. Autenticiteten fick på så sätt träda i bakgrunden. Att understryka olikheter de skilda landsdelarna emellan var inte något som verkade störande för bilden av nationen. Det blev istället till en betoning av tanken att nationen var en helhet bestående av sina olika delar. I några fall byttes också en del byggnadsdetaljer ut så att husen skulle kunna spegla ett äldre bebyggelsehistoriskt tidsskikt, också detta ett avsteg från en autenticitetsprincip. Byggnaderna var alltså inte sig själva nog, de gjordes istället till ideala representanter för en landsdel eller en epok. Kühn påpekar i detta sammanhang att även de personer som Hazelius anställde för att berätta för besökarna om hus och gårdar, liksom de han anlätade för olika program, fick spela en roll av att vara idealrepresentanter för sina landskap och folkgrupper. Detta är i och för sig inte något som var eller är unikt för Skansen, det är ett fenomen som känns igen från

andra friluftsmuseer, men just därför är frågan principiellt viktig att belysa.

Tyvärr är uppgifterna om den breda publikens reception av Skansen fåtaliga. Det finns förvisso samtida tidningsartiklar om Skansen men de är ofta deskriptivt hållna och utgör inte vad man kan kalla för egentliga recensioner där såväl positiva som kritiska synpunkter kommer till uttryck. De har mer karaktären av målade skildringar av Skansen som en suggestiv miljö. Detta förhållande komplicerar studiet av Skansen ur ett performativt liksom ur ett kommunikativt perspektiv. De källor som Kühn har haft till sitt förfogande vittnar nästan uteslutande om vad avsändaren sträva efter att kommunicera, men mycket litet om hur mottagarna reagerade. Vilken påverkan hade Skansen på besökarna? Vilka upplevelser och intryck tog de med sig från besöket vid friluftsmuseet? Vilken roll i iscensättningen av nationen förväntades besökarna att spela? Det klena källmaterialet till trots lyckas dock Kühn föra ett principiellt givande resonemang om vikten av att studera samspelet mellan museibesökare och utställning ur såväl ett kommunikativt som ett performansperspektiv.

Thomas Kühns studie utgör ett intressant museivetenskapligt bidrag till förståelsen av Skansens historia och dess roll för bland annat skapandet av en svensk nationell självbild. Hans analytiska grepp gör också hans studie principiellt intressant och bör kunna verka som inspiration för studier av andra friluftsmuseer ur ett kommunikativt perspektiv. Detta särskilt tanke på att Skansen blev förebild för många andra friluftsmuseer världen runt. Även om en del av de iakttagelser som Kühn presenterar inte alltid utgör nyheter för en museivetenskapligt intresserad läsekrets i Sverige är hans studie givande. Detta särskilt ef-

tersom han, som tidigare påpekats, har valt att ta ett helhetsgrepp och inte enbart ägnat sig åt antingen byggnaderna eller programverksamheten. Hela verksamheten på Skansen ser han som uttryck för en museal praktik, möjlig att analysera och tolka. Möjligtvis skulle man kunna efterlysa en mer ingående diskussion av svårigheterna med att studera ett museum ur ett kommunikativt perspektiv när källmaterialet som kan berätta om den breda publikens mottagande eller reception är så pass litet som det är från Skansens första årtionde. Den kommunikativa aspekten är förmodligen lättare att studera i samtiden.

Själva framställningen hade kunnat vinna på en något lättsammare och mindre teori-tyngd språkdräkt, men detta är inte något som kastar någon skugga över studien som sådan. Det bör avslutningsvis poängteras att detta är en av få kulturvetenskapliga studier och analyser av Skansen som vänder sig till en tysktalande läsekrets.

Cecilia Hammarlund-Larsson, intendent

*Adress: Nordiska museet
Box 27820, SE-115 93 Stockholm*

E-mail: cecilia.hammarlund-larsson@nordiska-museet.se